

Małgorzata Krzysztofik

WARSZTATY PISANIA AUTOBIOGRAFII DLA SŁUCHACZY UNIwersYTETÓW TRZECIEGO WIEKU. ZAŁOŻENIA – CELE – UWAGI PRAKTYCZNE

Słowa kluczowe: kreatywne pisanie, edukacja dorosłych, seniorzy, warsztaty autobiografii.

Streszczenie: W artykule prezentuję opracowany oraz zrealizowany przeze mnie program warsztatów pisania autobiografii dla słuchaczy Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Na wstępie sygnalizuję aktualny stan potrzeb edukacyjnych różnych grup odbiorców w zakresie oferty kursów kreatywnego pisania w Polsce w porównaniu z krajami anglojęzycznymi. Omawiam założenia programu warsztatów (15 spotkań 1,5 godzinnych, praca w małej grupie, chronologiczny układ zagadnień, cykl roczny, przebieg spotkania składającego się z trzech części: omówienie pracy domowej, wykład i dyskusja, zadanie pisemnej pracy na kolejne spotkanie). Wymieniam zastosowane metody (dyskusja, burza mózgów, wykład, praca z tekstem, praca w podgrupach, metoda analogii i przekładu intersemiotycznego). Charakteryzuję cztery grupy wykorzystanych przeze mnie materiałów pomocniczych (teksty literackie, reprodukcje dzieł malarskich, karty pracy, materiały piśmienne). Określam cele założone w zakresie wiedzy, umiejętności oraz postaw społecznych. Wypowiedź kończę uwagami praktycznymi dotyczącymi przebiegu warsztatów oraz postulatem ubogacenia oferty edukacyjnej w zakresie kursów i warsztatów kreatywnego pisania dla osób dorosłych.

Twórcze pisanie (*creative writing*) na zachodzie i w Polsce wobec aktualnych potrzeb edukacyjnych

Idea nauczania twórczego pisania (*creative writing*), obecnie bardzo popularna w Stanach Zjednoczonych i na zachodzie Europy, w naszym szkolnictwie wszystkich szczebli wciąż jeszcze nie doczekała się należytego miejsca. Na Uniwersytecie Harwarda już w latach trzydziestych XX wieku wykładany był przedmiot *English composition*, który z czasem przekształcił się w odrębny kierunek studiów (Zawada 2011, s. 14). Obecnie student uniwersytetów amerykańskich czy brytyjskich ma do wyboru szeroką ofertę edukacyjną obejmującą za-

równy kierunki, jak i specjalności czy kursy z zakresu szeroko rozumianego *creative writing*. W zależności od osobistych preferencji może kształtować umiejętności w zakresie tworzenia tekstów prozatorskich, poetyckich, gatunków dziennikarskich, faktograficznych, użytkowych (np. *copywriting*), scenariuszy filmowych, adaptacji telewizyjnych, krytyki literackiej itp. (Dąbała 2010, s. 40–41). Na anglojęzycznym rynku wydawniczym jest ogromny wybór różnego rodzaju podręczników twórczego pisania dostosowanych do poszczególnych etapów kształcenia instytucjonalnego, a także poradników i przewodników dla potrzeb adresatów indywidualnych. Niewielka część z nich została dotychczas przetłumaczona na język polski (np. Frensham 1998; Swain 2010 Russin, Downs 2013). Z publikacji polskojęzycznych warto polecić Izabeli Filipiak *Twórcze pisanie dla młodych panien* (Filipiak 1999) oraz monografię zbiorową *Jak zostać pisarzem. Pierwszy polski podręcznik dla autorów* pod redakcją Andrzeja Zawady (Zawada 2011), której podtytuł podkreśla pionierskość na naszym rynku czytelniczym tego typu opracowań.

W polskim szkolnictwie w dziedzinie twórczego pisania panuje regres praktycznie na wszystkich etapach – począwszy od szkoły podstawowej, przez gimnazjum, liceum, po szkolnictwo wyższe i kształcenie dorosłych. Przyczyn tego *status quo* jest kilka. Należy ich szukać przede wszystkim w testowej strukturze sprawdzianów finalizujących kolejne szczeble edukacji – test nie zachęca do dłuższej wypowiedzi pisemnej, ale jedynie uczy myślenia zgodnego z odpowiednim kluczem. Również powszechne obecnie deprecjonowanie, a nawet dyskryminowanie nauk humanistycznych nie sprzyja idei rozwijania pasji pisania. Na żadnym uniwersytecie w Polsce nie ma jeszcze kierunku pod nazwą twórcze pisanie. Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Wrocławskiego ma w ofercie dydaktycznej jedynie specjalność: „Twórcze pisanie (*creative writing*): Film – Teatr – Telewizja”. Natomiast w Instytucie Badań Literackich PAN prowadzone są krótkie kursy: „Kurs kreatywnego pisania, warsztaty literackie” (w wymiarze 10 dwudniowych zjazdów); „Warsztaty pisania scenariusza i dramatu” (5 dwudniowych zjazdów) oraz „Kurs dla Autorów Literatury Dziecięcej i Młodzieżowej” (6 dwudniowych zjazdów).

W kontekście potrzeb edukacyjnych osób dorosłych, czynnych zawodowo oraz emerytów, również pozostaje w tej dziedzinie bardzo wiele do zrobienia. Mam na myśli nie tylko ofertę księgarską, ale przede wszystkim organizowanie różnego rodzaju warsztatów, spotkań oraz kursów, na których dorośli mogliby rozwijać talenty literackie. Zwłaszcza seniorzy stanowią grupę społeczną mającą relatywnie dużo czasu wolnego, który warto spożytkować na rozwijanie pasji twórczego pisania. Z tego przekonania zrodziła się idea przygotowania przeze mnie autorskiego programu warsztatów pisania autobiografii dla seniorów. Program ten zrealizowałam w roku akademickim 2014/2015 wśród słuchaczy Świętokrzyskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Celem niniejszej publikacji jest prezentacja programu pod kątem omówienia jego założeń, celów i uwag praktycznych. Wreszcie także podzielenie się osobistymi refleksjami na temat war-

tości oraz społecznej potrzeby organizowania takich i tym podobnych przedsięwzięć związanych z różnymi rodzajami i formami twórczego pisania.

Założenia warsztatów pisania autobiografii dla seniorów

Odpowiedź na pytanie, dlaczego z bogactwa rodzajów, gatunków czy form twórczego pisania (takich jak np. wiersz, esej, opowiadanie, baśń, powieść itp.) wybrałam autobiografię, wiąże się z moim przekonaniem o wielkiej kulturowej randze tzw. egodokumentów¹. Dzieje każdego człowieka są jedyne oraz niepowtarzalne i właśnie z tego powodu warto ocalić je przed zapomnieniem zarówno dla członków jego rodziny, jak i szerszej społeczności. Losy jednostki, uwikłane w wielką historię Polski i Europy, stanowią wyraz indywidualnej wrażliwości istoty ludzkiej oraz cenny dokument życia osobistego, społecznego, politycznego, religijnego itp. Dlatego nie ma nieciekawej biografii, ponieważ refleksja nawet nad „zwykłym”, przeciętnym życiorysem może mieć istotny walor poznawczy i edukacyjny.

Założonymi przeze mnie adresatami warsztatów są seniorzy, którzy posiadają z racji wieku bogate doświadczenie egzystencjalne, a zarazem mają odpowiednią perspektywę czasową, z jakiej mogą je przemyśleć, usystematyzować, wreszcie opisać. Uważam jednocześnie, że ideę twórczego pisania warto propagować wśród wszystkich grup wiekowych, dostosowując do ich indywidualnych potrzeb programy kursów, szkoleń, spotkań itp. Dla osób czynnych zawodowo, nie tylko humanistów, może to być np. kurs pisania powieści, scenariusza filmowego, recenzji czy eseju.

Biografia oraz autobiografia są ostatnio bardzo modnymi gatunkami na rynku księgarskim, co wiąże się z charakterystycznym dla współczesnej kultury popularnej zainteresowaniem sferą prywatną znanych ludzi. Własne dzieje spisują dla czytelników celebryci, aktorzy, piosenkarze, politycy, mężowie stanu itp. Ta moda rodzi potrzebę opracowania poradników czy podręczników pisania tekstów z kręgu egodokumentu, adresowanych do przeciętnego czytelnika zamierzającego utrwalić na piśmie swoją historię. Bibliografia zagadnienia jak dotąd jest szczupła i niewystarczająca; w tym miejscu należy wspomnieć dwie interesujące, wartościowe propozycje: *Z kuchni* autorstwa Jerzego Madejskiego, Urszuli Bielas-Gołubowskiej i Beaty Małgorzaty Wolskiej (2013) oraz *Autobiografię* autorstwa Kamili Lasocińskiej i Joanny Wawrzyniak (2013). Zawierają one liczne przykłady i propozycje do wykorzystania w trakcie pracy z ludźmi dorosłymi, niemniej jednak autorom przyświecają w wielu aspektach inne założenia i cele niż te, którymi kierowałam się, przygotowując program dla seniorów.

---

¹ Termin ‘egodokument’ wprowadzony w latach 50. XX w. przez holenderskiego historyka i pisarza Jacquesa Pressera obejmuje piśmiennictwo związane ze sferą prywatną, tworzone w pierwszej osobie, opisujące doświadczenie egzystencjalne autora.

Zaproponowany przeze mnie cykl warsztatów ma układ chronologiczny – rozpoczyna się rysowaniem przez uczestników drzewa genealogicznego, a następnie omawiane są poszczególne etapy życia. Całość kończy się podsumowaniem, zaprezentowaniem powstałych prac oraz dyskusją nad tym, jakie cele można postawić sobie i zrealizować w aktualnej sytuacji egzystencjalnej. Warsztaty trwają jeden rok akademicki i obejmują 15 spotkań 1,5-godzinnych (mniej więcej co dwa tygodnie). Relatywnie długa, bo dwutygodniowa przerwa między spotkaniami jest korzystna z tego względu, że uczestnicy mają czas na spisanie tego fragmentu autobiografii, który omawiali na zajęciach. Tematyka kolejnych spotkań jest następująca:

1. Wstęp (poznanie i integracja grupy, krótka charakterystyka gatunków biografistyki (autobiografia, biografia, dziennik, pamiętnik itp.) oraz gatunków wykorzystywanych w biografistyce (opowiadanie, opis, esej, nowela, tekst liryczny itp.), dyskusja nad motywacją w pisaniu autobiografii, nad jej adresatami).
2. Moje korzenie i przodkowie (sposoby zbierania i uzupełniania danych do drzewa genealogicznego, kulturowe znaczenie przekazu międzypokoleniowego).
- 3–4. Czas człowieka. Etapy życia ludzkiego w kulturze i literaturze europejskiej (omówienie kulturowych podziałów czasu człowieka – podziału na 3, 4, 7 i 12 etapów; prezentacja malarstwa europejskiego ukazującego etapy życia; realizacja motywu przemijania w kulturze, sztuce i literaturze na wybranych przykładach).
5. Znaczenie wielkiej historii pokolenia dla indywidualnej biografii ludzkiej (dyskusja nad istotą tzw. przeżycia pokoleniowego na przykładzie pokolenia Kolumbów czy pokolenia Jana Pawła II oraz w odwołaniu do doświadczeń uczestników).
6. Moje dzieciństwo (obraz dzieciństwa w literaturze i kulturze europejskiej; znaczenie dzieciństwa dla ludzkiego życia; wspomnienia i refleksje uczestników o domu rodzinnym, rodzicach, rodzeństwie, systemie wartości wyniesionych z domu, o bajkach i baśniach, które warto przekazać wnukom itp.).
- 7–8. Moja młodość (obraz młodości w literaturze i kulturze europejskiej; znaczenie młodości dla ludzkiego życia; wspomnienia i refleksje uczestników dotyczące nauki, szkoły, nauczycieli, kolegów ze szkolnej ławy, cech, wartości i zagrożeń wieku młodzieńczego).
- 9–10. Wiek dojrzały – piękne, łatwe oraz trudne dary losu (obraz wieku dojrzałego w literaturze i kulturze europejskiej; motyw cierpienia w kulturze; wspomnienia i refleksje uczestników dotyczące doświadczeń kształtujących ludzką dojrzałość; najważniejsze wydarzenia transgresyjne,

- graniczne i tzw. kulminacje czasu² – dyskusja na przykładzie biografii sławnych ludzi oraz w odwołaniu do doświadczenia indywidualnego).
- 11–12. Rodzina i praca zawodowa (dyskusja o znaczeniu rodziny i pracy w odwołaniu do biografii znanych ludzi oraz do doświadczenia indywidualnego).
  13. Pasje, radości, hobby, odpoczynek (rola pasji i hobby w życiu, prezentacja pasji uczestników, znaczenie kolekcjonowania przedmiotów, sposoby spędzania wolnego czasu itp.).
  14. Starość (obraz starości i motyw przemijania w literaturze, sztuce i kulturze europejskiej; przełamywanie stereotypowego obrazu starości – dyskusja w odwołaniu do doświadczenia indywidualnego oraz przykładów z biografistyki europejskiej i polskiej).
  15. Wielkie podsumowanie (prezentacja powstałych prac, dołączenie zdjęć, widokówek; nowe wyzwania oraz cele stawiane na tym etapie życia).

Każde z piętnastu spotkań ma określony przebieg: rozpoczyna się odczytaniem przez uczestników zadania domowego oraz podzieleniem się refleksjami na jego temat. Kolejnym elementem jest krótki wykład osoby prowadzącej (połączony np. z prezentacją multimedialną) lub dyskusja w grupie. W tym czasie wypełniana jest specjalnie przygotowana na każde zajęcia karta pracy. Spotkanie kończy się podsumowaniem, ewaluacją nastrojów, zadaniem pracy pisemnej oraz rozdaniem dostosowanych do niej kart pracy. Po każdym zajęciach warsztatowych proponuję ewaluację formatywną (badanie nastrojów specjalnym formularzem), a na zakończenie warsztatów – ewaluację końcową związaną z podsumowaniem pracy rocznej.

Zakładam, że efektem cyklu warsztatów jest napisanie autobiografii, ale jednocześnie absolutnie nie ograniczam uczestników, narzucając im tę formę gatunkową. Mogą również w zależności od upodobań czy potrzeb spisać historię rodzinną, pamiętnik ważnych wydarzeń itp. Mają pełną dowolność w zakresie technik narracyjnych; mogą łączyć prozę z wierszem oraz słowo uzupełniać obrazem (dodawać zdjęcia, widokówki z ważnych miejsc). W pisaniu autobiografii przez seniorów aspekt literacki nie jest przecież najważniejszy. Adresatów swoich tekstów wybierają sami – tworzą dla siebie, rodziny, wnuków, bliskich, znajomych czy dla szerszego kręgu odbiorców. Również oni decydują o wyborze problemów i zagadnień poruszanych we własnych tekstach. Co prawda jest narzucony konkretny temat zadania domowego, ale ma on jedynie służyć pomocą w odpowiednim ukierunkowaniu świadomej refleksji autobiograficznej, nie wiąże się natomiast z żadnym przymusem czy koniecznością zrealizowania.

---

² Kulminacja czasu: *Z reguły mamy jednak do czynienia z określaniem czasu wobec jakiegoś zdarzenia zewnętrznego lub wewnętrznego – tak ważnego w świadomości człowieka, który się do tego zdarzenia odnosi, że można o nim mówić jako o kulminacji czasu. Wówczas każdy okres trwania niebędący kulminacją staje się czasem mało ważnym lub nawet unieważnionym – odnoszonym wyłącznie do okresu lub momentu decydującego dla struktury czasu.* (Pawelczyńska 1986, s. 108).

Pracy przyświecać ma bowiem idea wolności twórczej, swobody, samorealizacji oraz satysfakcji z rozwijania indywidualnych talentów i ze spotkania w grupie. Nie ma żadnych ocen i nie chodzi jedynie o odpytanie z pracy domowej, ale o wydobywanie pokładów wrażliwości i kreatywności. Uczestnicy upubliczniają na zajęciach tylko te fragmenty autobiografii, które chcą, nie czując się przymuszonymi do niczego, ale realizując się w poczuciu pełnej niezależności. Z tego względu ogromną rolę odgrywa panująca na warsztatach atmosfera dyskrecji oraz akceptacji odrębności i indywidualności każdej z osób. Nikogo nie należy krytykować czy osądzać, uczestnicy uczą się również słuchania i rozumienia poglądów innych. Otwartość, życzliwość wobec historii ludzkiego życia, a jednocześnie świadomość indywidualnej i społecznej rangi poruszonych tematów mają budować wzajemny szacunek, zachęcając do dzielenia się bogactwem własnego doświadczenia egzystencjalnego. Na prowadzącym spoczywa odpowiedzialność zauważenia każdej z osób oraz wyjścia naprzeciw jej konkretnym potrzebom i oczekiwaniom. Jego rola nie może ograniczać się do narzucenia określonego schematu działania, a następnie skrupulatnego weryfikowania efektów, ale ma on służyć pomocą w wydobywaniu możliwości kreacyjnych tkwiących w uczestnikach.

Wśród wybranych przeze mnie metod pracy opieram się na klasyfikacji metodologicznej zaproponowanej oraz szczegółowo opisanej przez Stanisława Bortnowskiego, dostosowanej do potrzeb analizy tekstu literackiego (Bortnowski 1991), mającej liczne podobieństwa z metodami wykorzystywanymi w biblioterapii i arteterapii. Polecam metodę dyskusji, burzę mózgów, elementy wykładu (nie powinien on być zbyt długi, ponieważ na każdym zajęciach należy dać czas na wypowiedź uczestnikom), pracę z tekstem, pracę w podgrupach (np. 2–3 osoby wspólnie wypełniają kartę pracy), metodę analogii. Wartościowa jest także metoda przekładu intersemiotycznego (można ją wykorzystać chociażby przy rysowaniu drogi własnego życia z zaznaczeniem na niej punktów granicznych czy zwrotnych).

Na warsztatach wykorzystywane są cztery grupy materiałów. Pierwszą z nich stanowią odpowiednio dobrane do poruszanych zagadnień krótkie fragmenty utworów biograficznych i autobiograficznych, dzienników, pamiętników, wyznań itp. Lista autorów tego typu publikacji jest zbyt obszerna, by zaprezentować ją w niniejszym artykule. Z uwagi na ograniczenia czasowe uczestnicy nie zdążą omówić na zajęciach dłuższych fragmentów tekstów, dlatego warto, by prowadzący spytał, czyje biografii, autobiografii itp. chcieliby poświęcić więcej uwagi.

Drugi rodzaj materiałów stanowią reprodukcje grafiki, malarstwa i sztuki związane z tematyką wpływu czasu, wykorzystywane przez prowadzącego jako egzemplifikacja wykładów ogólnokulturowych. Mam na myśli ikonologię i ikonografię europejską (Ripa 2002), płótna przedstawiające etapy życia ludzkiego oraz obrazujące motyw przemijania (np. Hans Baldung Grien: *Siedem etapów życia kobiety*, *Trzy etapy życia*; Lucas Cranach: *Stary mężczyzna i młoda kobie-*

ta, *Stara kobieta i młody mężczyzna*, Valentin de Boulogne: *Cztery okresy życia mężczyzny*; malarstwo XVII-wieczne przedstawiające ideę *vanitas* – Antonio de Pereda: *Vanitas, Sen szlachcica*, Pieter Claesz: *Vanitas martwa natura* itp.).

Trzecią grupą materiałów są karty pracy – po dwie do każdego z piętnastu bloków tematycznych. Jedną uczestnicy wypełniają w trakcie warsztatów, a drugą w ramach zadania domowego. Karty mają format A4 i zawierają polecenia do wykonania (np. narysuj drogę własnego życia; opisz jeden dzień z dzieciństwa – od rana do wieczora; wymień przedmioty, które mają dla Ciebie wartość sentymentalną; wykonaj kolaż przedstawiający najpiękniejsze przeżyte przez Ciebie chwile itp.) oraz pytania i myśli związane z refleksją autobiograficzną (np. dla jakich spraw żyję; z czego jestem dumny; którzy ludzie są dla mnie autorytetami; komu i za co jestem wdzięczny; co straciłem, a co zyskałem na aktualnym etapie życia; jakie marzenia zrealizowałem, a których nie udało mi się zrealizować i dlaczego; wyzwania, którym stawiałem czoła itp.).

Na warsztatach można też posłużyć się innymi pomocami (np. materiałami piśmiennymi niezbędnymi do wykonania kolażu, rysunku itp.).

Cele warsztatów

Zakładane cele podzieliłam na trzy grupy – w zakresie wiedzy, umiejętności oraz postaw społecznych. Wymiernym, ale nie jedynym i nawet nie najważniejszym jest napisanie autobiografii lub pamiętnika czy historii rodzinnej. Równie ważne, o czym przekonałam się w trakcie prowadzenia warsztatów, okazują się cele społeczne. Każda grupa jest niepowtarzalna, ma własne oczekiwania i pracuje w indywidualnym tempie, dlatego prowadzący może nie zdążyć z realizacją wszystkich poniżej wymienionych celów, których jest dość dużo. Rozpoczynając pracę, warto przede wszystkim zadać pytanie uczestnikom, jaki cel jest dla nich najważniejszy, a następnie dostosować kształt zajęć do konkretnych potrzeb ich adresatów.

Cele w zakresie wiedzy

1. Poznanie fragmentów wybranych autobiografii, biografii, pamiętników, dzienników, sag rodzinnych, wspomnień, zbiorów listów sławnych, wybitnych ludzi. Ten cel realizowany jest dzięki zastosowaniu metody wykładu, dyskusji, burzy mózgów itp. Z uwagi na ograniczony czas spotkań należy dokonać racjonalnej selekcji materiału, dostosowując go do konkretnych tematów. Prowadzone na zajęciach dyskusje nad tymi tekstami mają walor edukacyjny, psychologiczny oraz społeczny. Przez analizę historii życia innych ludzi ułatwiają zrozumienie sensu własnej egzystencji i naprowadzają na sposób pisania o osobistych doświadczeniach.
2. Poznanie wybranych gatunków biograficznych i autobiograficznych oraz sposobów ujęcia tematu. Tu z zastosowaniem metody krótkiego wykładu czy

pracy z tekstem należy zwrócić uwagę na literaturoznawczy oraz artystyczny aspekt zagadnienia, na sposób prowadzenia narracji, wielorakie możliwości kreacji podmiotu mówiącego, problem relacji między fikcją a prawdą, zmysłem a rzeczywistością. Uczestnicy mają pełną dowolność wyboru gatunku, ale jednocześnie walory artystyczne pisanych przez nich tekstów nie są najważniejsze, ponieważ nie decydują o wartości ich pracy w wymiarze osobistym i społeczno-kulturowym. Zajęcia nie mają jednak na celu stworzenia arcydzieł literackich, ponieważ ten cel z uwagi na cechy warsztatu pisarskiego seniorów często byłby po prostu nieosiągalny. Ważniejsze z pewnością okazują się walory autobiografii jako dokumentu osobistego, rodzinnego, społecznego itp. Należy więc rozwiać obawy tych osób, które nie mają wykształcenia filologicznego i być może pierwszy raz w życiu stoją przed wyzwaniem napisania dłuższego tekstu.

3. Poznanie kulturowego obrazu oraz podziałów czasu ludzkiego życia; charakterystyka symboliki związanej z fazami życia oraz problemem temporalnej struktury egzystencji (motywy *vanitas et mors*, topos czterech pór roku jako pełnej miary lat, topos życia jako drogi, wędrówki, żeglugi itp.). Ten cel realizowany jest dzięki zastosowaniu przez prowadzącego metody krótkich wykładów wraz z odpowiednio przygotowanymi prezentacjami multimedialnymi. Warto, by uczestnicy mieli szerszą perspektywę ogólnokulturową omawianego zagadnienia – by uzyskali wiedzę o tym, na jakie etapy w poszczególnych epokach dzielono ludzkie życie, jak waloryzowano te etapy, jakie rytuały wiązały się z przechodzeniem kolejnych faz istnienia oraz jakie przypisywano tym etapom obowiązki, przywileje, zadania. Ta wiedza pozwoli na czynienie interesujących porównań z czasami współczesnymi, w których obserwujemy wzrost przeciętnej długości życia oraz wielorakie przemiany tradycyjnych ról zawodowych i społecznych. Bibliografia zagadnienia jest obszerna – polecam zwłaszcza monografie Jeana Boisa (1996), Philippe’a Ariès’a (1992, 2010), Georges’a Minois’a (2005). Problematykę delimitacji i aksjologii czasu człowieka w kulturze polskiej epok dawnych podejmuje w wielu artykułach naukowych (Krzysztofik 2012, 2013, 2014, 2015).

Cele w zakresie umiejętności

1. Kształcenie umiejętności kreatywnego pisania przez zadawanie prac pisemnych finalizujących poszczególne spotkania oraz bieżące wypełnianie kart pracy. Należy zwrócić uwagę na problem selekcji materiału, kompozycji całości, układu poszczególnych rozdziałów, zagadnienie poprawności językowo-stylistycznej itp.
2. Ćwiczenie pamięci i rozwój wyobraźni, położenie nacisku na systematyczny wysiłek intelektualny związany z przywoływaniem, selekcjonowaniem i porządkowaniem wspomnień. Pobudzenie do autorefleksji, analizy faktów, myślenia krytycznego oraz twórczego.

3. Doskonalenie umiejętności redakcyjnych związanych z układem graficznym autobiografii, z wyborem zdjęć, rysunków, widokówek, przestrzenną organizacją tekstu itp.

Cele w zakresie postaw społecznych

1. Docenienie wielkiej społecznej rangi egodokumentów jako cennego świadectwa kultury umysłowej i materialnej epoki, jej wartości, norm, obyczajów, systemu przekonań itp. Podkreślenie znaczenia tych tekstów w dialogu międzypokoleniowym mającym na celu zachowanie tradycji i tożsamości narodowej.
2. Zrozumienie rangi spisania własnej historii życia dla kolejnych pokoleń rodziny. Poznanie wartości dzielenia się indywidualnym doświadczeniem egzystencjalnym z innymi ludźmi.
3. Realizowanie funkcji terapeutycznej przez prowadzenie dojrzałego dialogu z sobą samym, głębsze przemyślenie i zrozumienie historii życia, akceptację losu, budowanie spójnego obrazu własnej osoby, reinterpretację faktów i wydarzeń oraz zachowanie odpowiedniego dystansu wobec nich. Należy jednak na tym miejscu podkreślić, że prowadzący warsztaty nie jest ani psychologiem, ani terapeutą, dlatego nie powinien ingerować w te obszary, w których nie posiada wymaganych kompetencji. Terapeutyczny aspekt twórczości biograficznej omawia Duccio Demetrio (2000). W opracowywaniu warsztatów kreatywnego pisania mających funkcję terapeutyczną warto też skorzystać z doświadczeń prężnie rozwijającej się w ostatnich latach biblioterapii (Borecka 2001, 2008; Molicka 2011; Kwartalnik Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego „*Biblioterapeuta*”).
4. Uznanie wyjątkowej, niepowtarzalnej społecznej wartości spotkań z innymi ludźmi w małej grupie, nawiązywania przyjaźni, wychodzenia z samotności, dzielenia się radościami i troskami dnia powszedniego.

Uwagi praktyczne

Zaprezentowany powyżej program realizowałam wśród słuchaczy Świętokrzyskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku w roku akademickim 2014/2015, dlatego moją wypowiedź pragnę zakończyć kilkoma refleksjami osobistymi i uwagami praktycznymi. Jestem pracownikiem naukowo-dydaktycznym z 20-letnim stażem pracy wśród ludzi młodych – studentów kierunków humanistycznych. Prowadzenie warsztatów z osobami starszymi zaskoczyło mnie z tego względu, że spotkałam się z ogromną życzliwością, otwartością, licznymi wyrazami sympatii oraz pogodą ducha ludzi twórczych i gotowych na nowe wyzwania. Niektórzy z uczestników wartościują późny etap życia jako dla nich najlepszy, ponieważ po latach wypełnionych licznymi obowiązkami wreszcie mają czas dla siebie i mogą go poświęcić na rozwój pasji, w tym talentów pisar-

skich. Wspomnienia, jakimi dzielili się nawzajem, dotyczyły interesujących wydarzeń osobistych i historycznych, cennych zarówno dla ich rodzin, jak i dla społeczeństwa. Każde spotkanie warsztatowe, na którym prowadzone były ciekawe dyskusje, utwierdzało mnie w przekonaniu, że seniorzy to wyjątkowi ludzie, mający ogromny potencjał twórczy oraz bogate doświadczenie, które warto spisać, by nie uległo zapomnieniu. Cechuje ich również dojrzałe spojrzenie na życie, połączone z dystansem, a ich otwartość sprawia, że często stawałam nie tylko w roli nauczyciela, ale także i ucznia mającego niepowtarzalną okazję bycia świadkiem tworzenia unikatowych autobiografii.

Opracowany przeze mnie chronologiczny układ materiału okazał się funkcjonalny z tego względu, że stanowił ideę porządkującą dyskusje oraz tematykę prac pisemnych. Po przeprowadzeniu warsztatów doszłam do wniosku, że nie warto się spieszyć i można wydłużyć ich czas nawet do dwóch lat, ponieważ cykl roczny wymaga od seniorów intensywnej pracy oraz systematyczności i samodyscypliny. Uczestnicy bardzo dobrze wypowiadali się o przydatności kart pracy, które nakierowywały ich na działania twórcze oraz ułatwiały spisywanie wspomnień i refleksji. Narzucony schemat zajęć (odczytanie pracy domowej – nowy temat, dyskusja – zadanie kolejnej pracy) również zdał egzamin, ponieważ każdy miał możliwość wypowiedzenia się, zdobycia i pogłębienia wiedzy oraz skonfrontowania osobistego doświadczenia egzystencjalnego z doświadczeniem innych osób. Z zaproponowanych przeze mnie metod pracy najpopularniejszą okazała się metoda dyskusji i przekładu intersemiotycznego, uczestnicy chętnie słuchali też krótkich wykładów. Przynosili fotografie rodzinne, sentymentalne pamiątki, napisane przez siebie wiersze, a praca nad autobiografiami wiązała się dla nich z wielką przyjemnością i radością. W różnym stopniu udało się grupie osiągnąć wszystkie z zakładanych celów. Praktyka pokazała, że należy mniejszy nacisk położyć na wiedzę teoretyczno-literacką (czyli np. charakterystykę cech dystynktywnych gatunków piśmiennictwa biografistycznego), a większy na umiejętności praktyczne.

Za nieoczekiwany sukces warsztatów uznaję fakt, iż miały one również pozytywny wpływ na rodziny uczestników, czego nie zakładałam, pisząc program. Jedna z uczestniczek opowiadała, jak spotkanie kilku pokoleń rodziny przy świątecznym stole dzięki dyskusji nad kartą pracy stało się doskonałą okazją do wspólnej refleksji o historii, przeszłości, wartościach rodzinnych i znaczeniu tradycji.

Ze względu na wielorakie korzyści warto podejmować wysiłek budowania oferty edukacyjnej dostosowanej do grupy wiekowej seniorów, ponieważ społeczeństwo w dziedzinie edukacji nie ma jej zbyt wiele do zaoferowania, dlatego za jeden z celów niniejszego artykułu stawiam sobie rozpropagowanie tej idei w środowisku naukowym. Wydłużanie się czasu ludzkiego życia sprawia, że dzięki przygotowaniu różnego rodzaju kursów, warsztatów czy zajęć z zakresu technik kreatywnego pisania wiek senioralny może być jednym z najciekawszych, najbardziej twórczych etapów. Pisanie nie tylko autobiografii, ale też np.

opowiadań, bajek, baśni dla wnuków, powieści, wierszy, scenariuszy filmowych może stać się jedyną w swoim rodzaju, niepowtarzalną okazją do stymulacji twórczego myślenia, spełnienia życiowych marzeń oraz wartościowym sposobem spędzenia wolnego czasu.

Bibliografia

1. Ariès P. (2010), *Historia dzieciństwa. Dziecko i dzieciństwo w czasach ancien regime'u*, tłum. M. Ochab, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
2. Ariès P. (1992), *Człowiek i śmierć*, tłum. E. Bąkowska, PIW, Warszawa.
3. Bois J.P. (1996), *Historia starości. Od Montaigne'a do pierwszych emerytur*, tłum. K. Marczevska, Volumen, Marabut, Warszawa.
4. Borecka I. (2001), *Biblioterapia: teoria i praktyka: poradnik*, Wydawnictwo SBP, Warszawa.
5. Borecka I. (2008), *Biblioterapia formą terapii pedagogicznej*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa, Wałbrzych.
6. Bortnowski S. (1991), *Jak uczyć poezji?* Briccius, Warszawa.
7. Cieński A. (1992), *Pamiętniki i autobiografie światowe*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
8. Dąbała J. (2010), *Tajemnica i suspens w sztuce pisania. W kręgu retoryki dziennikarskiej i dramaturgii medialnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
9. Demetrio D. (2000), *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, tłum. A. Skolimowska, Impuls, Kraków.
10. Filipiak I. (1999) *Twórcze pisanie dla młodych panien*, W.A.B., Warszawa.
11. Frensham R.G. (1998), *Jak napisać scenariusz*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
12. Krzysztofik M. (2012), *Czas życia jako paradygmat kultury – starość*. Stanisław Kołakowski *Wiek ludzki* (1584) i Jan Protasowicz *Konterfet człowieka starego* (1597), „*Ruch Literacki*” R. LIII, z. 6 (315), s. 679–698.
13. Krzysztofik M. (2013), *Kategoria czasu antropologicznego w polskim kalendarzu XVII-wiecznym*, [w:] I. Dacka-Górzyńska, J. Partyka (red.) *Kalendarze staropolskie*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2013, s. 61–86.
14. Krzysztofik M. (2014), *Aksjologia czasu antropologicznego w XVII-wiecznych kalendarzach gdańskich Stefana Furmana*, „*Respectus Philologicus*”, nr 26 (31), s. 217–229.
15. Krzysztofik M. (2015), *Szesnastowieczny model czasu antropologicznego – Stanisław Kołakowski, Wiek ludzki (1584)*, [w:] M. Bator, M. Krzysztofik, Z. Trzaskowski (red.) *Kategorie kultury. Czas*, Instytut Filologii Polskiej, Kielce, s. 255–275.
16. Lasocińska K., Wawrzyniak J. (2013), *Autobiografia jako twórcze wyzwanie. Scenariusze warsztatów biograficznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
17. Madejski J., Bielas-Gołubowska U., Wolska B.M. (red.) (2013), *Z kuchni*, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Szczecin.
18. Minois G. (2005), *Historia starości. Od antyku do renesansu*, tłum. K. Marczevska, Volumen, Marabut, Warszawa.
19. Molicka M. (2011), *Biblioterapia i bajkoterapia: rola literatury w procesie zmiany rozumienia świata społecznego i siebie*, Harbor Point Media Rodzina, Poznań.
20. Pawełczyńska A. (1986), *Czas człowieka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

21. Ripa C. (2002), *Ikonologia*, tłum. I. Kania, Universitas, Kraków.
22. Russin R. U., Downs W. M. (2013), *Jak napisać scenariusz filmowy*, tłum. E. Spirydowicz, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa.
23. Swain D. (2010), *Warsztat pisarza. Jak pisać, żeby publikować*, AG-TEL, Józefów.
24. Zawada A. (red.) (2011), *Jak zostać pisarzem. Pierwszy polski podręcznik dla autorów*, Bukowy Las, Wrocław.

**„Autobiography writing” workshop for the students of Universities
of the Third Age. Assumptions-goals-practical comments**

Key words: creative writing, adult education seniors, autobiography workshops.

Summary: In this article I present a workshops program for writing autobiography, designed and carried out by me for the students of Universities of the Third Age. At the outset I indicate the present status of the educational needs of different audiences with regard to the offer of creative writing courses in Poland, in comparison with the English-speaking countries. I discuss the assumptions of the workshop program (15 meetings of 1.5 hour, working in a small group, the chronological arrangement of issues, year cycle; the meeting consists of three parts: checking homework, lecture and discussion, asking students for writing their homework for the next meeting). I enumerate the methods I used (discussion, brainstorming, lecture, working with text, working in subgroups, method of analogy and intersemiotic translation). I describe four groups of auxiliary materials used by me (ego-thematic literary texts, paintings' reproductions, worksheets, other written historical materials). I define the goals in terms of knowledge, skills and social attitudes. Finally I note some practical comments on the workshop and I postulate for enriching the educational offer with regard to courses and workshops in creative writing for adults.

Dane do korespondencji:

Dr hab. Małgorzata Krzysztofik, prof. UJK

Zakład Badań Kulturowych

Instytut Filologii Polskiej

Uniwersytet Jana Kochanowskiego

e-mail: mkrzysztofik@op.pl